

4. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Постанова КМУ від 10.09.2014 року зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF> (дата звернення 13.05.2019).

5. Про звернення громадян : Закон України від 2.10.1996 року зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 13.05.2019).

6. Про внесення змін до Митного кодексу України та деяких інших законів України щодо запровадження механізму "єдиного вікна" та оптимізації здійснення контрольних процедур при переміщенні товарів через митний кордон України: Закон України від 6.09.2018 року зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2530-19> (дата звернення 13.05.2019).

7. Громадяни звертаються на «урядову гарячу лінію» щодо вирішення питань митного оформлення. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2581650-gromadani-zvertautsa-na-uradovu-garacu-liniu-stosovno-virisen-na-pitan-mitnogo-oformlenna.html (дата звернення 13.05.2019)

Татулич І.Ю.

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри процесуального права
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Врегулювання спору за участю судді

Завершальним етапом судової реформи в Україні стало набуття чинності Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII від 03.10.2017 року. Однією із низки запроваджених нововведень – є інститут врегулювання спору за участю судді (розділ 3, глава 4, ст. 201-205 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України)) [1]. Що розуміється під цим нововведенням? Це, перш за все, вирішення спору за згодою сторін до початку розгляду справи по суті, за участю судді, питання щодо проведення якого вирішується у підготовчому засіданні. Слід зауважити, що даний інститут вже давно діє в зарубіжних країнах, таких як: Австралія, Німеччина, Норвегія, Фінляндія, Болгарія, Хорватія та ін. Причому, у деяких країнах такий процес є обов'язковим, в інших – добровільним. Так, у Німеччині відбувається від 10000 до 15000 судових медіацій кожний рік. Однак, у Німеччині є судді-медіатори, які проходять обов'язкове навчання з медіації. Процедура судової медіації у них не врегульована до деталей і є достатньо гнучкою. В Канаді цю процедуру називають «Досудове врегулювання за допомогою судді». Відрізняється модель судової медіації запроваджена в Сінгапурі, де для суддів-медіаторів є спеціальне навчання, судді спеціалізуються тільки на медіації та не беруть участь у судових засіданнях. Завдяки цьому у них досить високий показник вирішення спорів – 85 відсотків.

Якщо проаналізувати функції цього інституту в зарубіжних країнах, то в них врегулювання спору за участю судді вважається медіацією. Проте медіація – це процедура, у якій медіатор сприяє комунікації між сторонами для досягнення

консенсусу у розв'язанні конфлікту або вирішенні спору; це приватне урегулювання конфліктів у позасудовому порядку. Натомість врегулювання спору за участю судді базується на компромісах, за яких сторони поступаються позиціями. Медіація є процедурою, де посередник, який не має повноважень органу судової влади, полегшує взаємодію між сторонами з метою створення для сторін умов для розв'язання ними конфлікту [2, с. 33]. В той час як суддя, який врегульовує спір, є тим самим посередником з наділенням процесуальних прав та обов'язків представника судової влади. Медіаторами, як правило, виступають особи, що пройшли відповідне навчання і постійно підвищують свій професійний рівень медіатора, тоді як врегулювання спору за участю судді може бути здійснено будь-яким суддею, і жодних додаткових вимог до судді як посередника у вирішенні спору процесуальне законодавство не передбачає. Під час врегулювання спору за участю судді сторони позбавлені права вибору кандидатури посередника, оскільки їхній спір допомагає врегулювати той суддя, який визначений автоматизованою системою документообігу суду [3, с. 103].

Тобто фактично, з ухваленням змін до ЦПК України було запроваджено судову медіацію як альтернативне вирішення спору, яка має схожі принципи та деякі особливості із мирним врегулюванням спорів у судовому порядку. Впровадження цієї концепції, за якої остання повинна стати повноцінним елементом судових процедур, дало можливість законодавцю визначити її однією із стадій судового провадження. Однак, аналізуючи порядок проведення врегулювання спору з участю судді, можна дійти висновку, що це скоріш процедура, яка може здійснюватися в межах підготовчого провадження, а саме на підготовчому засіданні, яка детально врегульована нормами цивільного процесуального законодавства та має місце виключно за згоди на це сторін. Як вірно зазначає вітчизняний вчений-процесуаліст М.М. Ясинок, це більш демократична процедура під час якої можна вказати своє відношення до предмета спору, запропонувати свій вихід із спірної ситуації, попросити іншу сторону піти на зустріч в тому чи іншому питанні із рівноцінною щодо цього заміною [4, с. 298]. О.Б. Тиханський теж врегулювання цивільного спору за участю судді розуміє у двох аспектах: як новий цивільно-процесуальний інститут в теорії цивільного права та специфічна процесуальна процедура в межах судового розгляду [5, с. 178].

На думку В.Є. Прущак, врегулювання спору за участю судді неможливе без спеціальних, притаманних лише цьому способу АВС принципів, серед яких, в першу чергу, автор розглядає *добровільність*. Добровільність сторін проявляється, по-перше, у прийнятті рішення стосовно примирення шляхом вибору такого способу АВС як врегулювання спору за участю судді, адже ніхто не може застосувати примус до конфліктуючих сторін. По-друге, добровільність того, що відбувається під час процедури врегулювання спору за участю судді-посередника, адже сторони, намагаючись дійти компромісу, самостійно використовують взаємні поступки, вільні у власному волевиявленні стосовно процедури проведення врегулювання спору та можливості її припинення на будь-якому прийнятному безпосередньо для них етапі. Так, справді, добровільність виступає основним аспектом у даній процедурі, оскільки у разі незгоди учасників, проводиться розгляд справи по суті за загальними правилами позовного провадження.

Конфіденційність є наступним принципом даної процедури. Надаючи визначення принципу конфіденційності стосовно процедури врегулювання спору

за участю судді, слід визначити його як неприпустимість розголошення інформації, що стала відомою безпосередньо під час проведення процедури врегулювання спору за участю судді як учасниками спору, так і суддею посередником, якщо сторони не домовилися про інакше або цього безпосередньо вимагає закон. Аналізуючи норми чинного законодавства, можна виділити гарантії такої конфіденційності, яким є: - ч. 2 ст. 37 ЦПК України, а саме суддя, який брав участь у врегулюванні спору у справі за участю судді, не може брати участі в розгляді цієї справи по суті або перегляді будь-якого ухваленого в ній судового рішення; - п. 4 ч. 1 ст. 70 ЦПК України, суддя не може бути допитаний як свідок про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію, що стала відома судді під час врегулювання спору за його участю; - ч. 7 ст. 203 ЦПК України, під час проведення врегулювання спору за участю судді протокол наради не ведеться та не здійснюється фіксування технічними засобами; - ч. 9 ст. 203 ЦПК України, під час врегулювання спору за участю судді забороняється використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис; - ч. 8 ст. 203 ЦПК України, за необхідності до участі в нарадах залучається перекладач, який попереджається про конфіденційний характер інформації, отриманої під час проведення врегулювання спору за участю судді. Наявність вище перелічених у законодавстві гарантій конфіденційності можна тільки вітати, оскільки майже у всіх справах сторони не бажають, щоб спір, який між ними виник, був відомий для всіх.

Нейтральність та неупередженість посередника є ще одним принципом, що характеризує вказану процедуру. Даний принцип окреслює коло тих обов'язків, що покладаються на третю нейтральну сторону, а саме суддю, за участю якого відбувається врегулювання спору. Неупередженість та нейтральність судді посередника полягає у його незацікавленості у тому чи іншому вирішенні спору, незалежності від будь-якої зі сторін, в обов'язку відсторонитися від власних почуттів, вподобань та переконань, виконувати свої процесуальні обов'язки неупереджено, ґрунтуючись лише на обставинах справи та думках сторін, не навіваючи тим самим їм власну думку. Ми, знову ж таки, не заперечуємо наявність такого принципу, адже саме неупередженість суду є міжгалузевим принципом здійснення судочинства, а також одним із завдань цивільного судочинства.

Наступним є *принцип гнучкості процедури*. Своєрідність усіх видів АВС як інститутів громадянського суспільства, в тому числі і врегулювання спору за участю судді, полягає саме в тому, що на законодавчому рівні не встановлюється чітка структурована система стадій процедур АВС, а лише закріплюються базові засади здійснення певного способу АВС. Це забезпечує своєрідну гнучкість процесу, який на відміну від судового розгляду дозволяє дійти сторонам до компромісного взаємоприйняттого вирішення спору.

Неконфронтаційний та неформальний порядок. Даний принцип передбачає відсутність необхідних елементів процесуальної форми та судової атрибутики, що створює психологічний комфорт для учасників та атмосферу довіри [6, с. 103-105].

Досліджуючи процедуру врегулювання спору, К.О. Шумова, розкриває також принцип *співробітництва*, який відображає приватноправові складові інституту врегулювання цивільного спору за участю судді і за своїм змістом близький принципу солідарності інтересів і ділового співробітництва. Вважається, що вся процедура примирення, у тому числі судового, повинна бути

побудована на взаємних домовленостях, поступках і під час проведення процедури повинні зберігатися атмосфера довіри і взаємної поваги [7, с. 56].

В свою чергу, Ю.Д. Притика звертає увагу на важливість *принципу рівності сторін*, який також слід віднести до процедурних принципів врегулювання цивільного спору за участю судді. У широкому розумінні під цим принципом слід уявляти неприпустимість надання привілеїв або застосування обмежень до жодної зі сторін за ознаками будь-якого характеру (майнового, етнічного, соціального, мовного тощо) [8, с. 90]. Ми підтримуємо зазначену думку науковця, адже прояв цієї засади цивільного судочинства – повага до честі і гідності, рівність перед законом і судом (ст. 6 ЦПК України), полягає в тому, що не повинно бути переваг в процесі врегулювання спору незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак.

Які ж ще переваги цієї процедури для суду та учасників процесу? Перш за все, даний інститут спрямований на розвантаження судової системи, тобто зменшується навантаженість на суддів розглядом «дрібних» справ. Також це сприяє швидкості, оперативності вирішення спору на ранній стадії судового процесу. При цьому сторони економлять час, судові витрати. Дана процедура сприяє доступності правосуддя, оскільки повертається 50 відсотків судового збору у випадку врегулювання спору (у разі укладення мирової угоди до прийняття рішення у справі судом першої інстанції, відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем). Відбувається руйнування психологічних бар'єрів між сторонами та суддею. Дотримується принцип свободи особистості, адже рішення приймається добровільно, а не нав'язується кимось.

В той же час, вказаний інститут не позбавлений недоліків, які можуть виникати під час реалізації останнього. По-перше, це *спеціальна підготовка самого судді* у проведенні процедури врегулювання спору. Адже для цього їм необхідні спеціальні знання, які не пов'язані із процесуальними діями під час судового розгляду та здійснення правосуддя за загальними правилами. Тому слід забезпечити підготовку суддів відповідної спеціалізації, які матимуть відповідну кваліфікацію на судове врегулювання спору. З цієї метою протягом часу з 2013 до 2016 року відбувся проект «Освіта суддів для економічного зростання», за підтримки Канадського національного судового інституту та у співпраці з Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, який продемонстрував ефективність процедури врегулювання спору за участю судді. Проект проводився у двох адміністративних судах та в одному суді загальної юрисдикції, що були розташовані в Одесі та Івано-Франківську. Протягом часу реалізації проекту декілька груп українських суддів пройшли стажування в судах Канади; було підготовлено суддів-тренерів, які надалі навчали суддів з різних регіонів України навичкам врегулювання спорів. У межах проекту статистика щодо справ не збиралася. Водночас голова Малиновського районного суду м. Одеси, наголошуючи на позитивному досвіді та перспективності запровадження цієї процедури в усіх судах України, зазначив, що завдяки впровадженню проекту кількість укладених мирових угод у цивільних справах порівняно з минулими роками збільшилася вдвічі.

Як вбачається, вказані вище проекти мали значний позитивний досвід і продемонстрували ефективність судової медіації в процесі розгляду справи в загальних та адміністративних судах. Вказане є свідченням того, що під час розробки та впровадження інституту врегулювання спору за участю судді

законодавець взяв до уваги як досвід європейських держав, так і власний практичний досвід, отриманий під час реалізації пілотних проектів із судової медіації.

По-друге, можемо погодитись із твердженням Луїзи Романадзе, яка проблему вбачає у *мотивації суддів*. Вони мають велике навантаження, тому не кожен буде зацікавлений у витрачанні часу (для цього потрібна не одна година) на одну справу замість здійснення правосуддя у звичайний спосіб. Без відповіді залишається питання про те, яким чином участь судді у врегулюванні спору буде враховуватися у визначенні загального навантаження, чи будуть впроваджені додаткові заохочення для суддів, яким вдасться привести сторони до примирення? На думку автора нав'язування інституту примирення як сторонам, так і суддям викличе опір та буде неефективним [9, с. 2].

По-третє, слід врахувати і *особистісні якості судді*, такі як: вміння спілкуватися із сторонами – суб'єктами спірних правовідносин; бути комунікабельним; володіти морально-етичними якостями; мати певний життєвий досвід, тобто вік судді теж впливатиме на його професійні якості. А звідси важливе значення матиме професійна майстерність судді не тільки як юриста, але і психолога, риторика, посередника, організатора тощо.

По-четверте, це *проведення закритих нарад* за участі судді з кожною із сторін окремо. Чи не буде тут ставитись під сумнів дотримання деяких принципів (основних засад) цивільного судочинства, зокрема, незалежність суддів і підкорення їх виключно закону; неприпустимість зловживання процесуальними правами як судом, так і учасниками процесу та ін.? Чи є гарантії стосовно питання корупції з боку суду та учасників справи, оскільки хід проведення такої процедури ніде не фіксується, про що йшлося вище? По-п'яте, це *обмежений строк розгляду питання про врегулювання спору*, а саме 30 днів. Вважаємо, що законодавцю не слід було встановлювати саме для цього інституту такі часові межі. Краще було б зазначити, що даний строк залежить від обставин справи та може бути подовжений. Наприклад, на це може впливати складність справи, велика кількість учасників процесу, залучення перекладача, об'єднання позовних вимог, невяк сторін з поважних причин, завантаженість суддів тощо. Також зауваження, на наш погляд, заслуговує і питання стосовно строку, протягом якого сторони можуть виявити бажання щодо проведення процедури врегулювання спору – до початку розгляду справи по суті. З огляду на питання та процесуальні дії учасників справи, які там можуть обговорюватись та здійснюватись, вбачається, що дане право має бути надане сторонам впродовж розгляду справи судом.

Однак, незважаючи на це, впровадження даної процедури є сміливим кроком вперед до гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу. Звичайно, для ефективного впровадження цього інституту потрібен час, аналіз судової практики інших країн, дієві механізми реалізації, що в майбутньому сприятиме реалізації на практиці гарантованого як Конституцією України, так і Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, іншим національним та міжнародним законодавством права особи на справедливий, неупереджений, своєчасний та ефективний судовий захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів, що і є завданням будь-якого судочинства.

Список використаних джерел

1. Цивільний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 1 лют. 2019 р.: (офіц. текст). К.: ПАЛИВОДА А.В., 2019. 288 с.

2. Ясинівський І.Г. Історичний аспект розвитку інституту медіації та сучасні тенденції його розвитку. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2014. № 10-2. Том 1. С. 31-33.
3. Бутирська І.А. Примирювальні процедури у господарському судочинстві. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали 2 Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 18-19 жовтня 2018 р.); [редкол. : О.В. Щербанюк (голова), А.С. Цибуляк-Кустевич (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці, 2018. С. 102-105.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. д. ю. н., професора, академіка Академії наук вищої школи України М. М. Ясинка. К.: Алерта, 2018. 604 с.
5. Тиханський О.Б. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали 2 Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 18-19 жовтня 2018 р.); [редкол. : О.В. Щербанюк (голова), А.С. Цибуляк-Кустевич (відпов. секр.) та ін.]. Чернівці, 2018. С. 176-178.
6. Прущак В.Є. Характеристика спеціальних принципів врегулювання спору за участю судді. Новели цивільного процесуального кодексу України : [Електронне видання] матер. кругл. столу (Одеса, 26 березня 2018 р.) / за заг. редакцією д.ю.н., проф. Н.Ю. Голубевої; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса : Фенікс, 2018. С. 102-105.
7. Шумова К.А. Принципи медиации: дисс...канд. юрид. наук. Саратов, 2015. 199 с.
8. Притика Ю.Д. Зміст та класифікація принципів медіації. Бюл. М-ва юстиції України. 2010. №10. С. 86-92.
9. Романадзе Л. Д. Врегулювання спору за участю судді та інші процесуальні новели: вплив на розвиток медіації [Електронний ресурс] / Луїза Джумберовна Романадзе. 2017. С. 1-4.

Турман Н.О.

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри . процесуального права
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Медіація в кримінальному процесі України

Інститут медіації в певній мірі введений до норм кримінального процесуального права України вже декілька років, однак удосконалення практики його застосування на сьогоднішній день триває. Існує ряд невирішених питань організаційного та процесуального характеру застосування процедури медіації у кримінальному процесуальному праві України.

Відповідно до ч.1 ст.469 КПК України угода про примирення може бути укладена за ініціативою потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого. Домовленості стосовно угоди про примирення можуть проводитися самостійно потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим, захисником і представником або за допомогою іншої особи, погодженої сторонами кримінального провадження (крім слідчого, прокурора або судді). З аналізу змісту даної статті чітко